

БОЈЕ КРИТИЧКОГ ТЕМПЕРАМЕНТА

(Александра Жежељ: *Свет међубоја: огледи о српској и англоамеричкој књижевности*, Партенон, Београд, 2025)

Збирка критичких есеја *Свећ међубоја: огледи о српској и англоамеричкој књижевности* шеста је по реду објављена књига Александре Жежељ. Свако ко познаје њен критички рад приметиће да су у поднаслову ове публикације обједињене две повлашћене сфере ауторкиног професионалног интересовања – српска и англоамеричка књижевност. А ако се има у виду критички темперамент Александре Жежељ, израстао из специфичне фузије интелекта и чулности, темперамент који је оставио маркантан траг и на њеним најновијим интерпретацијама књижевних текстова, неутрални исказ о сферама интересовања ваљало би конкретизовати појашњењем да су у *Свећу међубоја* заправо здружени есеји из домена ауторкиних карактеристичних интелектуалних њасија и стваралачких жудњи.

С погледом усмереним на досадашњи критички рад Александре Жежељ, лако се уочава континуитет њених литерарних преокупација, које су у новој књизи добиле своје актуелно заокружење. Ауторка је најпре из области англистике објавила две монографије о класицима америчке књижевности, једну о Тенесију Вилијамсу, насловљену *Normative Masculinity and Its Subversions in Tennessee Williams' World and Style* (2016), а потом опсежну студију о Ернесту Хемингвеју, *Хемингвеј у рог: њасау у мрежи теорије* (2018), да би се касније, као да је желела да оствари неку врсту критичке симетрије, посветила српским ауторима, са публикацијама *Песник и један чиншалац: огледи о њоезији и ѡрози Драћана Лакићевића* (2020) и *Ваћаревић у дијалоу* (2022). Између потоње две монографије Александра Жежељ објављује *Збирку лейшчирова* (2021), књигу есеја о англоамеричким писцима, са прилозима о Хемингвеју, Стајнбеку, Фиццералду, Тенесију Вилијамсу, Хенрију Милеру и другим.

У *Свећу међубоја* премијерно су се међу истим корицама нашле српска и англоамеричка књижевност, при чему се задржава фокус на ауторима епохе модернизма и постмодернизма, а у тим периодизацијским оквирима на писцима модерничке и постмодерничке поетичке оријентације. Ауторка се није упустила у класични вид компаратистичког деловања, где би српске писце непосредно поредила са енглеским или америчким, већ их је поређала једне покрај других у два обимна поглавља, док је својим интерпретативним радом читаоцу препустила да самостално закључи шта такав одабир значи и зашто је смислен и оправдан.

Огледи из *Свећа међубоја* показују сличну структуру, и то према моделу по коме је сваком писцу додељен по један кључни појам. То се уочава и у уједначеним

есејистичким насловима: „Жена: Андрић”, „Прича(ње): Десница”, „Старост: Селимовић”, „Љубавници: Албахари”, „Слике: Лакићевић” или, на англоамеричкој страни, „Тело: Мејлер”, „Конвенције љубави: Барнс”, „Жеља: Асиман”. Лозинка дакле гласи: један писац – један појам, односно један писац – једна тема, јер је призма кроз коју критичарка проматра опусе српских и англоамеричких писаца најчешће тематска. Који су критички учинци таквог избора – уског повезивања једне теме уз фигуру једног писца? Ауторка не тврди да је тиме понудила повлашћен модел тумачења и освојила неприкосновену херменеутичку позицију, односно да је потезом критичарског пера приказала целу поетичку палету одређеног писца. Напротив, њен аналитички поглед усмерен је најпре на *дограђивање слике* о целини ауторских поетика: Александра Жежељ уочава извесне празнине на шареном платну српске критике, и опажена празна места допуњава (међу)бојама сопствених опсервација. (То јој, иначе, како је усмена критика већ запазила, понајбоље полази за руком у огледу о Давиду Албахарију.) Није мање важно што настоји да осветли и лично нијансира и шири поетолошки пејзаж коме припадају њени изабрани писци, да укаже на то како се појединачни аутор управо третманом изоловане тематике – *жена, старост, тело, конвенције љубави* – уписује у канон модернистичке односно постмодернистичке литературе. Шира перспектива коју ауторка развија уграђујући једну сасвим одређену тему једног писца у раскошни поетички спектар модернизма и постмодернизма прибавља есејима из *Света међубоја* пуноћу опсежнијег књижевноисторијског погледа, са контурама помало несвесно изведене компаратистичке студије.

Иако Александра Жежељ не полаже право на ексклузивност сопствених избора, ни тематских, ни методских или интерпретацијских, и тако бар на нивоу метакритичке свести о сопственом писању сведочи своју везаност за еминентно постмодернистички велтаншаунг, она у *Свету међубоја* наставља да изграђује лични књижевни канон и нуди га читалачкој публици на процену. Са питањима које писце Александра Жежељ уводи у свој интимни антологијски круг и које интерпретативне категорије им додељује – поред већ наведених ту су још и Црњански, Сомерсет Мом, Голдинг, Керуак, Маламуд, Чарлс Симић и М. В. Љоса као једини аутор који не припада књижевним традицијама обухваћеним насловом књиге, додуше у улози једног од два члана поредбене анализе, скупа са Сомерсетом Момом – са тим питањима прелази се у једну граничну област разматрања, где се такав избор може (или мора) довести у везу са ауторкином критичком позицијом, а тачније би било рећи – са њеним критичким темпераментом. Јер Жежељ припада оној врсти критичарки код којих је полазиште увек темперамент. У чину писања тај лични импулс преображава се у критички темперамент, док се критичко становиште појављује тек као његова рационализована артикулација.

А критички темперамент Александре Жежељ резултат је особеног стапања интелектуалности и чулности, што је засигурно и једна од најатрактивнијих димензија њеног рукописа. Ни сама ауторка не крије ту аутопоетичку оријентацију. Књига је уоквирена цитатима који делују као програмски ставови: од мисли Ернеста Сабата да је „човек пре свега емотивно, а тек онда интелектуално биће”, да он „прво осећа свет, а затим о њему размишља”, идеје преточене у шири увид о томе

да „уметност претходи филозофији“, до Асиманове сажете формуле – „страст јесте начин мишљења“. На завршним страницама књиге појављује се и фигура Сузан Сонтаг, која је описана као „жена великих знања“, али и изразите списатељске „грозничавости и страсти“ – портрет који се лако може читати и као индиректни критичарски идеал Александре Жежељ.

Интелектуална глад као друга страна ауторкиног критичког темперамента најпре се манифестује као фаустовски нагон да се сазна апсолутно све што се сазнати може из области естетике и књижевне теорије, од Аристотела до данашњег дана. И наравно, не само да се сазна, већ и да се спозна и да се из непрегледног теоријског наслеђа усвоје они његови елементи са којима се осећа интелектуална блискост, а да се о осталима буде што темељније обавештен. Нека од тумачења засниваће се у овој књизи на идејама које Жежељ често збирно назива „западном теоријском традицијом“, мислећи притом поглавито на феминистичку критику, студије рода и теорије квира, као и на неке истакнуте фигуре постструктуралистичких теоријских струја. Међутим, општи је утисак да се критичарка, колико год да је темељно усвојила сва та учења и колико год била вешта у њиховој примени на књижевни текст, показује најбољом онда када у слободном залету независног критичког духа успе да надмудри теорију заузимајући угао посматрања који теоријску грађу продуктивно апсорбује у чину интерпретације. У том подухвату најбољи сарадник јој је вишеструко помињана критичка чулност.

Александра Жежељ има повишен осећај за сензуалне, емотивно-сензуалне, еросне, еросно-телесне и чисто телесне манифестације прозног дискурса и песничког језика. На најповршнијем нивоу, тај осећај за књижевно чулно долази до изражаја у одабиру тема – то су теме тела, жудње, чежње, љубавних и прелјубничких чаролија, сексуалности, ероса, хомоеротских односа, али и теме инверзије чулности, која се јавља у виду осујећене љубави и осујећене сексуалности, у виду опадања виталности, саботаже еросних релација и либидиносних снага, на крају и у виду дезинтеграције тела – упризорење у дијапазону од натуралистичких биолошких манифестација старења и филозофске контемплације над тим феноменом код Меше Селимовића до гротескних визија телесних деформација и декомпозиције код Црњанског. А ту опет постоји и повратна спрега ка теорији као интелектуалном залеђу тумачења, јер су многе од наведених тема из сфере чулности директно повезане са дисциплинарним интересовањима феминистичке критике, теорије рода и квира.

Али, као што се и интелектуалност код Александре Жежељ манифестује не само у акумулацији свезнања из области теорије и критике, већ и као једна страна критичког процеса, исто тако и чулности као другом полу истог процеса није само додељена улога да бира чулно сензитивну проблематику. Чулност се у *Свешу међубоја* јавља и као ауторкин критички инструмент, као модус приступа књижевном тексту. Њен поступак често подразумева оно што би се могло назвати чулно инспирисаном критичком емпатијом – настојањем да се текст разуме изнутра, уласком у његов духовни и језички хоризонт. Такво читање обухвата не само структуру значења већ и ритам текста, његову атмосферу, емоционалну и телесну енергију. Привремена суспензија аналитичке дистанце омогућава критичарки да осети, а не

да само спозна, унутрашњу логику текста и да региструје његов чулни пулс, а то највештије изводи управо онда када критички приања уз дело које и само тематизује неки од аспеката из широког дијапазона сензуалности. Способност да се текст доживи као сензуално и емотивно искуство, а не само као предмет рационалне анализе, омогућава да се поред мисаоног оприсутни и његов егзистенцијално-афективни набој.

У есејистичким студијама *Светла међубоја* сусрећу се англистичка и србистичка перспектива, теоријска упућеност и интерпретативна слобода, рационални продор у текст и сензуално саживљавање са њиме. Та вишеструка сусретања и стапања, реализована дејством уникатног критичког темперамента, обликују препознатљив критички глас Александре Жежељ, који се у савременој српској критици издваја као особена *међубоја*, настала из индивидуалног прожимања интелектуалних и чулних нијанси.